

A Kárpát-medencei Barbaricum császárkori és kora népvándorláskori temetkezéseinek online publikációja

Zárójelentés

Az előző OTKA projektünk (2013–2017: Szarmata temetkezések internetes adatbázisa és szeriációja) és a jelenlegi zárójelentés tárgyát képező 2017 és 2022 között megvalósult pályázat során elértük azt a célunkat, hogy az alföldi szarmata barbaricum temetkezési helyeinek reprezentatív mennyisége felkerüljön az online adatbázisunkba. Reprezentatív alatt értendő, hogy minden nagyobb, teljesen vagy csaknem teljesen feltárt publikált temető (Hortobágy-Poroshát: 220 sír, Madaras-Halmok: 631 sír, Budapest-Péceli út: 302 sír), valamint több, a résztvevők által feltárt és már feldolgozott vagy feldolgozás alatt álló lelőhely (például Nyíregyháza-Rozsrét, 148b. lh.: 42 sír, Nyíregyháza-Gyebrás-tanya: 156 sír, Üllő 5. lelőhely: 108 sír, Ecsér 7. lh.: 143 sír, Abony környéki lelőhelyek) immár szerepel az EMIR (Egységes Múzeumi Információs Rendszer) Szarmata adatbázisában. Többségük modern, jól dokumentált ásatásokból származik, de helyet kaptak a régi, Párducz-féle corpusokban közölt leletek, valamint Vaday Andrea Szolnok megyei szarmata gyűjtésének sírközlései is. Jelenleg a következő számokkal illusztrálható az adatbázis mennyiségi szempontból: 1089 lelőhely (1006)¹, 1155 lelőhelyverzió (1065), 4675 objektum (2579), 23.137 (10.008) lelet, 36.245 (13.999) dokumentum – rajzok, fotók, térképek – került fel. A munkatervben megjelölt 700 sír felvitelének vállalását jelentősen túlteljesítettük (1879 objektummal). A még publikálatlan temetők esetében a projekt terhére készültek el rajzos-fotós táblák, átttkintő térképek. A felvitt adatok tekintélyes része (11 lelőhely 1792 objektuma és 9304 lelete) angolul is elérhetővé vált. Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy a vonatkozó irodalom túlnyomó része eredetileg magyarul jelent meg, tehát az adatbázis által kínált angol leírás nagy lehetőséget kínál az anyag nemzetközi vérkeringésbe kerüléséhez. Az egyes lelőhelyekhez rendelt irodalomjegyzék (zöme pdf-ben fel is van töltve az adatbázisba) gyakorlatilag teljes áttekintést biztosít a vonatkozó bibliográfiáról.

A szarmata sírleletek gyűjtését a korábbiakhoz képest kiszélesítettük térben és időben. A magyarországi leletek mellett immár romániai (Lavinia Grumeza román régész), az utóbbi időben feltárt és publikált, illetve szerbiai anyagok is gazdagítják a gyűjtést. Teljesítettük azt a célkitűzést, hogy alföldi és erdélyi kora népvándorlás kori (ez alatt elsősorban az alföldi soros temetők megjelenését megelőző időszakot értjük) temetkezési helyeket is felvettünk az adatbázisba, így immár a marosszentannai temető modern eszközökkel rögzített leletei is

¹ Zárójelben a jelenlegi projekt keretében (2017 és 2022 között) feltöltött adatok szerepelnek.

felkerültek (Körösfői Zsolt). Ezzel megtörtént az első lépés annak irányába, hogy az Alföld és Erdély területe közötti császárkori kapcsolatokat egzakt módon kutassuk, és közelebb kerüljünk annak, a Marosszentanna kultúrát érintő alapvető kérdésnek a megválaszolásához, hogy mikortól keltezhetjük annak kialakulását és végét.

Megkezdődött a „klasszikus” hun kori leletek becsatlakoztatása is az adatbázisba, ami ugyancsak lényeges szempont volt a kronológiai kérdések megválaszolásában, gondolunk itt a többi között a szarmata továbbélés kérdésére.

Fontos fejlesztés volt, hogy a régészeti adatok mellett, az újonnan kialakított antropológiai modulba (Béres Józsefné Marcsik Antónia, Hajdú Tamás) mintegy több száz sír embertani anyagát sikerült rögzítenünk friss vizsgálatok alapján (János István). Az adatstruktúra és a rendezett formában szereplő embertani információ komoly alapot jelenthet egy eddig viszonylag elhanyagolt téma áttekintő elemzésére, és segíti a továbblépést az archeogenetikai módszerekkel történő vizsgálatok irányába. Ez annál is inkább kiemelendő, mivel köztudott, hogy a szarmata antropológiai anyag általában igen gyatra megtartású, és így a korszak embertani képének megrajzolása igencsak gyerekcipőben jár.

A barbaricum.hu webes felületen kereshető formátumban kikerült a világhálóra az adatbázis mindazon része, amely főként korábban publikált szarmata temetkezéseket tartalmaz, ezek java része angolul is elérhetővé vált. Ugyanezen a felületen megjelentek az adatbázishoz kapcsolódó szakmai publikációk, köztük az eddigi kutatási eredményekről megtartott „Párducz 111” c. konferencia online kötete és ugyancsak az adatbázisból kinyerhető információra épülő, az Alföld és a Krím-félsziget szarmatáinak anyagi kultúráját összehasonlító online bilingvis (magyar-angol) monográfia (cikkgyűjtemény): *Sarmatians of the peripheries. Comparative study of the Roman Age population of the Great Hungarian Plain and Piedmont Crimea*. (A kötet orosz szerzői az Oroszországi Alap kutatás Alap támogatásával végezték el a kutatásaikat, a magyar szerzők kizárólag az NKFI támogatását élvezték.)

Az adatbázis aktív használatára épült számos publikáció, összesen 30. A tanulmányok írása során sok, a rendszerben jelentkező problémát sikerült kiküszöbölnünk, nagyban finomodtak a keresési lehetőségek. Jelentős eredmény, hogy a tárgyak – még az előző pályázati ciklusban kidolgozott – szeriációja nyomán számos, egyébként jellegtelennek tűnő (ilyenek például a kutatás homlokterébe alig kerülő koporsókapcsok vagy csiholók) lelettípusoknak sikerült kidolgozni az egzakt kronológiáját. Lényeges szempont az is, hogy az adatbázis jól együttműködik a térinformatikai programokkal, ami a jövőben nagymértékben elősegítheti az anyagok feldolgozását.

Szoftverfejlesztések (Pazirik Kft.):

- Online publikáló modul: a kutatók számára az adatbázis használati feltételeinek megteremtését jelenti a széles szakma, de akár érdeklődő közönség számára is. A külső kutató nem az adatbázisba jelentkezik be, hanem egy online elérhető keretrendszerbe, ahol csak olvasási joga van a belépőknek.
- Diagram modul: a szerializáció alatt keletkezett adatok diagramos megjelenítése, diagramok képként történő mentése
- Új adatbázis motor (laravel adatbázis keretrendszer fejlesztése)

Problémák

A kutatás során több problémába ütköztünk. Ezek közül a leglényegesebb a koronavírus járvány, amely miatt le kellett tennünk több, a helyszínen, vagyis egyes múzeumi raktárakban és adattárakban (régirajzok leírása, rajzoltatása, eredeti dokumentációk megtekintése), valamint könyvtárakban végzett kutatásokról. (Ezt a hiányosságot részben azzal tudtuk kompenzálni, hogy régi rajzainkat – pl. Hortobágy-Poroshát – töltöttük föl.) Ugyanakkor a pandémia miatt kútba esett több, a határon túlra tervezett közgyűjtemény meglátogatása (Köröfői Zs. erdélyi kutatásainak kivételével), és több nemzetközi konferencián való szereplésünk is elmaradt. A fentiekre tervezett összegeket az adatbázis szövegeinek angolra áttételére fordítottuk. Az említett akadály miatt kértünk egy nyolc hónapos hosszabbítást.

Egyik célunk az volt, hogy az adatbázisunk csatlakozzon valamelyik nagy európai rendszerhez (pl. Europeana, Ariadne), ezt egyelőre nem tudtuk teljesíteni, mivel nem sikerült partnert találnunk, de jelenleg is tárgyalásban vagyunk egy nagyobb hálózathoz csatlakozás ügyében. A célkitűzés a közeljövőben remélhetőleg megoldódik.

A beszerzéseket és a közreműködő vállalkozók (rajzoló, fordító, szoftver szakember) megbízását nagy mértékben akadályozta és lassította az egyetemi bürokrácia.

Eredmények

A nemrégiben még becsült értékünk sem volt arra vonatkozóan, hány lelőhelyen, milyen nagyságrendben kerültek elő császárkori barbár és kora népvándorlás kori temetkezések egy-egy területen. Gyűjtésünk alapul szolgálhat további demográfiai és társadalom-elemzési kutatásokhoz. A szarmata kutatás alapkérdései közé tartozik, hogy meddig számolhatunk e népesség alföldi jelenlétével. A kora népvándorlás kori leletek feltöltése és az adatbázisra ráépült szerializáció segítségével kiválaszthatóvá válik a szarmata sírok legkésőbbi horizontja, illetve közelebb jutottunk annak keltezéséhez.

Az adatbázis jelenlegi állapota megkönnyíti a más korszakkal foglalkozó, a szűkebb szakterületen kevésbé járatos szakemberek számára az általuk feltárt szarmata, marosszentannai, illetve hun kori temetkezések szakszerű közlését (az adatbázisban megtalálják az analógiákat, kronológiai fogódzókat stb.).

Az adatbázis kiindulópont lehet bármely másik régészeti időszak tematikus (corpus-szerű) online kidolgozásához. A szarmata temetkezések publikációiban egy teljesen új utat jelöl ki, hiszen a jövőbeli papír alapú publikációk inentől kezdve az értékelésre kell, hogy szorítkozzanak. Maga az anyagközlés – minőségi illusztrációkkal, leírásokkal ellátva, jól kereshetően – elegendő, ha online felületeken jelenik meg.

A nemzetközi kutatás vérkeringésébe mind a mai napig nem került bele a Kárpát-medencei szarmatákra vonatkozó ismeretanyagunk zöme. Az adatbázis nyilvánossá tétele egyrészt ezt a hiányosságot oldja fel. Másfelől a hazai kutatók számára biztosítja azt a lehetőséget, hogy az általuk újonnan feltárt leletekhez jóval kisebb erőfeszítéssel gyors és megbízható információk álljanak rendelkezésre megkönnyítve azok értékelését. Segédeszköz a nagyközönség számára írandó népszerűsítő irodalom megalkotásában, az friss tudományos eredmények köz- és felsőoktatásban való disszeminációjához vagy éppenséggel múzeumi, a szakmát és a nagyközönséget egyaránt megcélzó kiállítások megrendezésében.

Konferenciák

A projekt első évében egy workshop keretében határoztuk meg és vitattuk meg a pályázat céljait. (Az elkövetkező években a járvány megakadályozta a betervezett személyes találkozások többségét, de online konzultációk keretében tartottuk a résztvevők közötti kapcsolatot.) A pályázati időszak második évében egy konferencián vettük számba a projekt addigi eredményeit (Vörös Gabriella szervezésében). Az esemény megrendezéséhez jó alkalmat adott a hazai szarmatakutatást megalapító Párducz Mihály születésének 110. évfordulója. A konferenciára a Szegedi Tudományegyetem szervezésében a Szeged Akadémiai Bizottság székházában került sor, ami arra is kiváló lehetőséget biztosított, hogy a projekt módszertanával és eredményeivel megismertessük a régészhallgatókat. A konferencia anyagaiból online publikáció született (barbaricum.hu).

Több nemzetközi konferencián szerepeltünk az adatbázis eredményeire építő előadásokkal:

2018, Sanghaj: 7th International Conference on the Medieval History of the Eurasian Steppe

Valéria Kulcsár & Eszter Istvánovits: New results in the research of the Hun Age in the Great Hungarian Plain

2019 Ulan-Ude: IV International Congress of Archeology of the Eurasian Steppes “Nomadic Empires of Eurasia in Archaeological and Interdisciplinary studies”

Кульчар Валерия, Иштванович Эстер: Возможный новый подход к проблемам гуннского времени

2019, Szevasztopol (Chersonessos): X Международная научная конференция «Проблемы сарматской археологии и истории»

Эстер Иштванович, Валерия Кульчар: Международные связи алфельдских сармат в свете некоторых «редких» импортных(?) вещей.

2019, Budapest: Attila’s Europe? Structural Transformation and Strategies of Success in the European Hun Period.

E. Istvánovits, V. Kulcsár: Argumentum ex silentio – a possible new approach in the research of the Hun Age

2019, Iași: Advances in Sarmatian Studies: Artefacts, Bones and Ethnic Identities (International Workshop).

Szebenyi Tamás: Roman pottery and its imitations from Sarmatian environment in the vicinity of Aquincum (Pannonia Inferior).

2020, Moszkva: Glass along the Roads of Eurasia in Ancient Times and Medieval Period

E. Istvanovits, V. Kulcsar, A.A. Stoyanova. Glass Beads in Sarmatian Period Women’s Attire Beadwork in Submountain Crimea and Alföld

2021, Halle: Crossing boundaries. Mounted nomads in Central Europe, their eastern roots and connections E. Istvánovits, V. Kulcsár: Sarmatians and Huns

2021, Trnava: Communication through the Ages: People, Objects, Ideas (from the Bronze Age to Late Antiquity).

Szebenyi Tamás: Imports and imitations: stamped pottery in the Sarmatian Barbaricum.

2022, Temesvár: Sarmatians and the Others: Nomadic and Sedentary Cultures in Central and the Eastern Europe in the First Half of the 1st Millenium AD. Timișoara (Romania).

Szebenyi Tamás: Imitations of Roman imported vessels in the Barbaricum: a case study on red painted Sarmatian pottery.

Istvánovits Eszter, Kulcsár Valéria, Borsódi Martin: Data on the Sarmatian agriculture of the Great Hungarian Plain

Disszemináció

Módszereink és eredményeink disszeminációja megvalósult az egyetemi régészeti oktatásban (SZTE BA, MA és PhD képzés keretében) és szakmai előadások bel- és külföldi konferenciákon.